

TARJIMADA MAHALLALLASHTIRISH

*Dr. Bayram Bilir*¹

Annotatsiya:

Tarjima, til farqlari bilan birga madaniy farqlarning ham inobatga olinishi zarur bo'lgan jarayondir. Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni saqlash, ikkita til o'rtasidagi ajralishlar sababli har doim oson bo'lmasa-da, bu to'siqlarni yengishda "mahalliyashtirish" strategiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliyashtirish, manba matndagi til va madaniyat unsurlarini maqsadli madaniyatga moslab, o'quvchining matnni yaxshiroq tushunishini ta'minlaydi. Ushbu strategiyaning samarali qo'llanilishi ikkita tilning madaniy tuzilishini chuqur tushunishni talab qiladi. Shuning uchun, xorijiy til o'qitishda faqat til qoidalari emas, balki o'sha tilga xos madaniy unsurlarni o'qitish ham muhimdir; tarjima darslari esa bu xabardorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: mahalliyashtirish strategiyasi, madaniy farqlar, tarjima.

doi: <https://doi.org/10.2024/a7dh7x34>

Mahalliyashtirish strategiyasi va uning tarjimadagi ahamiyati

Tarjima, faqatgina til farqlarini emas, balki madaniy farqlarni ham inobatga olishini va til bilan madaniyat o'rtasidagi munosabatni saqlashini talab etadi. Ammo, ikki til o'rtasidagi til va madaniyat ajralishlari sababli bu har doim to'g'ri bo'lmasligi mumkin. Tarjima jarayonlarida uchraydigan madaniy to'siqlarni yengishda "mahalliyashtirish" muhim strategiya sifatida ajralib turadi. Mahalliyashtirish, manba matndagi til va madaniyat unsurlarini maqsadli tilning madaniyatiga mos ravishda o'zgartirib, o'quvchining matnni yaxshiroq tushunishini ta'minlashga harakat qiladi. Shuning uchun, mahalliyashtirish strategiyasini muvaffaqiyatli qo'llash, har ikki tilning madaniyatini chuqur bilishni talab qiladi. Xorijiy til o'qitishda esa faqat til qoidalari emas, balki o'sha tilga xos madaniy unsurlarni o'qitish ham muhim ahamiyatga ega. Bu kontekstda, tarjima darslari muhim rol o'ynaydi. Tarjima darslarining maqsadi, til va madaniy farqlarni oshirish va matn turlariga ko'ra mos tarjima usullarini qo'llashni rag'batlantirishdir (Koprulu-Yuce, 2019:506).

Tarjimai bilim tadqiqotlarida ikki asosiy tarjima yondashuvini ta'kidlash mumkin: manba tilga qaratilgan tarjima va maqsad tilga qaratilgan tarjima. Tarjima bilimdoni Lawrence Venuti (1995), bu ikki yondashuvni nafaqat til nuqtai nazaridan, balki madaniy nuqtai nazardan ham ko'rib chiqadi. Venuti, bu kontekstda tarjima jarayonida ikki asosiy strategiyani taklif etadi: "mahalliyashtirish" (domestication) va "begona qilish" (foreignization). Mahalliyashtirish strategiyasida, tarjima maqsad tilning madaniy normalariga mos ravishda amalga oshiriladi. Venuti'ga ko'ra, mahalliyashtirish, tarjima matnidagi begona unsurlarni maqsad tilidagi o'quvchilar uchun iloji boricha minimallashtirishni maqsad qiladigan yondashuvdir. Aksincha,

¹ *Dr. Bayram Bilir, SamDCHTI*

begona qilish strategiyasi, manba matnining begona unsurlarini saqlab, maqsad tilning normalariga qarshi chiqadigan tarjima tushunishini ifodalaydi.

Mahalliyashtirish, tarjima qilinadigan matnning begona unsurlarini minimallashtirib, matnni maqsad tilning madaniyatiga mos va o'sha madaniyatda begona hisoblanmaydigan yondashuv bilan taqdim etish jarayonidir. Ushbu yondashuv, tarjimaning faqat tillararo uzatish emas, balki madaniy moslashuv jarayoni ekanligini ko'rsatadi. Maqsad tilida tushunarlikni ta'minlash va manba tilidagi ma'noni to'g'ri yetkazish uchun har ikki tilning madaniy dinamikalarini inobatga olish zarurdir. Bu kontekstda, manba va maqsad tillari o'rtasidagi madaniy farqlardan kelib chiqadigan tarjima qiyinchiliklari yuzaga kelishi mumkin va bu qiyinchiliklarni yengishning usullaridan biri mahalliyashtirish strategiyasidir.

Xorijiy til o'qitishida tarjima darslarining asosiy maqsadlari orasida ikki til o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni anglash, til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganish, asosiy tarjima bilimlari tushunchalarini o'rganish va tillarning struktural va madaniy farqlaridan kelib chiqadigan tarjima qiyinchiliklarini yengish uchun zarur bo'lgan tarjima usullarini bilish kiradi. Mahalliyashtirish strategiyasining asosiy maqsadi, manba matndagi til-madaniyat munosabatlari tufayli yuzaga keladigan tarjima qiyinchiliklarini maqsad tilning madaniy normalariga mos ravishda hal etishdir. Bu kontekstda, tarjima darslarining xorijiy til o'qitishida ushbu maqsadlarni amalga oshirishga hissa qo'shishi aniqdir. Tarjimaning xorijiy til o'qitishida muhim rol o'ynashini ta'kidlaydigan akademiklardan Snell-Hornby (1985, s. 25), tarjimaning ilg'or darajadagi xorijiy til ta'limida talabalarni nazariy va amaliy jihatdan mutaxassislikka erishishlariga yordam berishini ta'kidladi.

Har bir til, o'z madaniy tuzilishiga xos ramzlar tizimini ishlatadi va bu tizim, o'sha madaniyatning ma'lumotlari va kontseptual hodisalarini anglash imkonini beradi. Shunday qilib, har bir madaniyat o'z tajribalarini eng yaxshi o'z tili orqali ifoda etadi. Shuning uchun, tarjima faqatgina bir tildan boshqa tilga o'tkazish jarayoni emas; balki bir madaniyatdan boshqa madaniyatga o'tkazish jarayonini ham o'z ichiga oladi. Tarjima, til sifatida ham, madaniyat sifatida ham transfer funksiyasini bajaradi va bu jarayonda manba tilning ham, maqsad tilning madaniy kontekstlari hisobga olinishi kerak (Camdereli, 1995).

Snell-Hornby, Vermeerning tarjimani madaniy transfer sifatida, matnni esa ijtimoiy-madaniy tuzilishning til orqali ifoda etilgan bir qismi sifatida belgilashini ta'kidlaydi. Bunga asoslanib, tarjima matnni oldindan belgilangan holatga muvofiq ravishda "maqsad madaniyatining bir qismi" tarzida qayta yaratish sifatida ta'riflanishi mumkin (Snell-Hornby, 1985, s. 13). Aksan (1995, s. 74) esa, "tillar turli dunyoqarashlar va madaniyatlarni aks ettirishi, ayniqsa har bir tilda haqiqati ifodalash usullarining farqlanishi, bir tildan boshqasiga tarjima qilishni qiyinlashtiruvchi asosiy omillardandir" deb, tarjimaning qiyinchiliklariga e'tibor qaratadi. Talaba, tarjima qilayotganda Aksan ta'kidlagan bu farqlar va qiyinchiliklarni anglaydi va turli tarjima usullarini qo'llanib, bu qiyinchiliklarni yengishga harakat qiladi. Tarjima jarayonida, talabaning matnni nafaqat til nuqtai nazaridan, balki madaniyat darajasida ham tahlil qilishi zarur. Til va madaniyat o'rtasidagi mustahkam bog'lanish sababli, to'g'ri tarjima qilish uchun matnning ma'nosini tahlil qilishda manba tilning madaniyatini hisobga olishi va tarjimani maqsad tilning madaniy xususiyatlariga mos ravishda amalga oshirishi kerak.

Tarjima, nafaqat ikki til o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni, balki ikki madaniyat o'rtasidagi umumiyliklar va farqlanishlarni ham tushunishga yordam beradi. Ushbu jarayon, xorijiy til o'rganishda madaniy bilimga ega bo'lishning ahamiyati haqida xabardorlikni oshirishga hissa qo'shadi. Tarjima jarayonida, maqsad tilning tilshunoslik xususiyatlari bilan birga madaniy unsurlarini ham hisobga olish zarur. Boshqa bir ifoda bilan aytganda, tarjima jarayonining muvaffaqiyatida til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni saqlash muhim ahamiyatga ega. Shunga qaramasdan, ikki til o'rtasidagi tilshunoslik va madaniy farqlar turli tarjima muammolariga olib kelmoqda. Bu kontekstda, bizning tadqiqotimizning asosiy mavzusi bo'lgan mahalliyashtirish, manba va maqsad tillari o'rtasidagi madaniy farqlardan kelib chiqadigan tarjima muammolarini yengish uchun murojaat qilinadigan usullardan biridir. Maqsad madaniyatga qaratilgan mahalliyashtirish strategiyasi, manba matndagi maqsad til va madaniyatga begona bo'lgan tilshunoslik va madaniy unsurlarni o'zgartirish yoki moslashtirish orqali, matnni maqsad tilda yanada oson o'qilishi va qabul qilinishi mumkin bo'lgan holga keltirishni maqsad qiladi. Shu tariqa, til-madaniyat munosabati saqlanadi. Mahalliyashtirish jarayonida asosiy maqsad, maqsad madaniyatga mos kelishini ta'minlash va matnni begona unsurlardan tozalashdir.

Tarjima jarayonida tushunarli bo'lishni ta'minlash uchun, manba asarda o'quvchiga yetkazilishi kerak bo'lgan his-tuyg'ularni maqsad tilda ham shunday yetkazish muhimdir. Ushbu yo'nalishda, manba matnning madaniy unsurlarining tarjimasida mahalliyashtirish strategiyasining ahamiyati ko'zga tashlanadi. Mahalliyashtirishning eng aniq misollaridan biri, xorijiy xonanda va qo'shiq nomlari o'rniga maqsad madaniyatda tanilgan va bilingan xonandalar hamda qo'shiq nomlarining ishlatilishidir. Shu tarzda tarjimon, muallifning o'quvchida yaratmoqchi bo'lgan his-tuyg'u ta'sirini maqsad tilidagi o'quvchida ham yaratishga intiladi. Tarjimai bilim nazariyotchilari, ayniqsa ibora va maqollar tarjimasida mahalliyashtirish strategiyasini tez-tez taklif qiladilar. Ushbu yondashuv, matnni maqsad til va madaniyatda yanada tabiiy va tushunarli qilishga yordam beradi.

Xulosa

Natijada, tarjima jarayonida til va madaniy unsurlarni bir butun sifatida ko'rib chiqish, matnning maqsad tilida tushunarli va ta'sirli bo'lishini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, manba asarning o'quvchida yaratmoqchi bo'lgan his-tuyg'u ta'sirlarini maqsad tilda ham davom ettirish, tarjimonning muvaffaqiyatli madaniy transferni amalga oshirishi bilan bog'liq. Bu kontekstda, mahalliyashtirish strategiyasi, ayniqsa madaniy xabardorlikni talab qiluvchi unsurlar, iboralar va maqollar tarjimasida muhim bir usul sifatida ajralib turadi. Xorijiy xonanda va qo'shiq nomlarining mahalliyashtirilishi kabi misollar, tarjimonning maqsad madaniyatga moslashish intilishini va o'quvchida o'xshash ta'sir yaratish istagini ko'rsatadi. Ushbu strategiya, matnning maqsad tilda o'qilishi osonligini oshiradi hamda madaniy unsurlarni to'g'ri va samarali tarzda yetkazishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. Aksan, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.*

International Conference

THE DEVELOPMENT HISTORY AND MODERN SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL DIALOGUE

[2]. Camdereli, M. (1995). *Language and Language Transfer in International Communication*. İstanbul: Der Yayınları.

[3]. Gunay Koprulu, S., Yuce, E. 2019. *Localization in Translation and Its Place in Foreign Language Teaching*. *Söylem Filoloji Dergisi* 4, 2, 506–516.

[4]. Snell-Hornby, Mary (1985). "Translation as a means of integrating language teaching and linguistics". C. Titford ve A. E. Hieke (Ed.), *Translation in Foreign Language Teaching and Testing*. Narr: Gunter Narr Verlag Tübingen. P. 21–28.

[5]. Snell-Hornby, M. (2006). *The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

[6]. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Londra/New York: Routledge.